

ПОРІВНЯННЯ ТОЧОК ЗОРУ А. СМІТА ТА Е.ТОФФЛЕРА НА ПСИХОЛОГІЧНУ ПРИРОДУ БАГАТСТВА

У статті наведені результати порівняльного аналізу феномену «багатство» на підставі проведеного контент-аналізу робіт Адама Сміта та Елвіна Тоффлера.

Ключові слова: багатство, контент-аналіз, матеріальне і нематеріальне багатство, бідність, гроші, знання, інформація.

Актуальність проблеми. Велика кількість емпіричних досліджень, які присвячені проблемі ціннісних орієнтацій різних верст населення країни, свідчать про те, що з досить значною частотою на перші місця в ієрархії виходять такі цінності, як «матеріально забезпечене життя», «здоров'я», «щасливе сімейне життя» (у різних співвідношеннях). Так, за результатами багатьох соціально-психологічних досліджень серед особистісних цінностей молоді на першому місці стоїть бажання розбагатіти, добре влаштуватися у житті, мати своє діло, тобто цілком прагматичні домінанти [2,3]. Більшість молодих респондентів стверджують, що людське щастя прямо залежить від матеріального добробуту. Таким чином, багатство поступово перетворюється у самоціль, стає абсолютною цінністю сучасної людини. Такий стан речей робить актуальним розгляд проблеми багатства як соціально-психологічного явища і, відповідно, визначає необхідність узагальнення існуючих наукових та практичних досліджень стосовно цього феномену, привертання уваги дослідників до соціальних та психологічних критеріїв операційних індикаторів його сучасних складових.

Проблема дослідження полягає в тому, що багатство вивчається як економічна категорія, але в той же час воно займає одне з провідних місць в ціннісних орієнтаціях суспільства.

Мета статті – навести результати контент-аналізу праць Адама Сміта («Дослідження про природу та причини багатства народів», 1776 р.) та Елвіна Тоффлера («Революційне багатство», 2007 р.) [5], на підставі якого зробити порівняння точок зору видатних вчених стосовно категорії «багатство», що дасть змогу усвідомити, як змінились зміст і структура феномену багатства та наукове ставлення до нього впродовж часу.

Багатство є мало розробленою категорією, що пов'язано з відсутністю чіткого визначення цього поняття. В англійській мові, наприклад, існує два поняття багатства: Wealth (володіння цінностями) та Richness як вища ступінь переваги людини над іншими членами суспільства. В соціології багатою вважається та людина, що володіє значними цінностями відносно інших членів суспільства. В економіці багатство розглядається як різниця між активами і пасивами на конкретний момент часу [1].

Труднощі конструктивних формулювань „багатства” детерміновані як багатоаспектністю проявів цього явища, так і цілями окремих досліджень. До того ж вивченням проблем багатства (та бідності) переймаються науковці різного

фаху – соціологи, психологи, економісти, філософи, політологи, та багато інших [1,4,6]. Зрозуміло, що спеціалісти різних галузей використовують різний тезаурус. Частіше за все багатство визначається через соціально-економічні ознаки, системотворчим з яких є економічний стан суб'єктів, що допомагає вільно задовольняти прийняті в певному суспільстві потреби та інтереси. Адже, серед літературних джерел частіше за все можна зустріти економічну літературу, яка розглядає багатство як сукупність певних матеріальних факторів, наприклад, грошей, нерухомості, акцій тощо. Крім того, на сьогоднішній день великої популярності набувають роботи, у яких подаються поради (здебільшого псевдопсихологічні) стосовно шляхів досягнення багатства.

Проблемою багатства тим чи іншим чином переймались багато науковців та мислителів як давнього часу, так і сьогодення [2,3]. Серед них можна назвати Аристотеля, Платона, А.Сміта, К.Маркса, А.Тюрго, А.Курно, Д.Рікардо, К.Менгера, Т.Манна, П.Хейне, Ф.Бекона, Т.Веблена, Е.Тоффлера, Ж. Бодрійара та інших. В свою чергу, існує значна кількість сучасних наукових та науково-публіцистичних статей, які аналізують становлення до багатства та бідності різних шарів та прошарків населення. Тут слід зазначити таких авторів, як Л.Радзіковського, Г.Ілічову, А.Чірікову, Л. Абалкіну, А.Залеського, Л.Канторовича, Ю.Овсієнко, Н.Феторенко, В.Щербакова, Ю.Яременко та ін.

Одним з важливих етапів проведення контент-аналізу було визначення категорій зі всієї їх сукупності. Багатство може бути розділене на два основних види – матеріальне (речовинне) багатство, втілене у фізичних і фінансових активах, яке частіше називають капіталом, і нематеріальне багатство, яке називають людським капіталом. Взагалі, нематеріальні багатства - це ті блага, які задовольняють соціальні й духовні потреби людей. До них відносяться інформаційні, комунікаційні, науково-дослідні, культурні, освітні, рекреаційні й інші соціальні послуги [2,3].

Під час опрацювання літературних джерел було виокремлено чотири типи категорій (матеріальні цінності, нематеріальні цінності, результат та перспектива, внутрішні почуття), які в свою чергу було розбито на підкатегорії. У Табл.1 представлено порівняльні результати за двома масивами текстів.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця частот категорій

Категорії	Текст А.Сміта, %	Текст Е.Тоффлера,%
А «Матеріальні цінності»	50,6	43,1
Б «Нематеріальні цінності»	16,9	47,1
В «Результат та перспектива»	23,4	1,2
Г «Внутрішні почуття»	15,6	8,7

Як можна побачити з табл.1 розподіл частот категорій в працях обох авторів приблизно збігаються лише в категорії А (матеріальні цінності), частота згадувань категорій Б. В. Г суттєво різняться.

У обох вчених найголовнішим аспектом багатства є гроші. Можна впевнено стверджувати, що гроші, як втілення багатства, мали велике значення за

часів А. Сміта та не втратили його і зараз. Також аналіз дав змогу впевнитися, що підкатегорії А6 (бідність), Б5 (знання, освіта, професіоналізм) та Б6 (сім'я, діти) виявляються важливими для обох вчених.

Підкатегорія А6 (бідність) завжди згадується поруч з поняттям «багатство» та протиставляється йому [4,6]. Ці два поняття перебувають в так званій конфронтації. Говорячи про багатство, не можна не зупинитись на його протилежній стороні, що підтверджується наявністю в дослідженнях питань, де поряд з питаннями щодо багатства, постають питання стосовно бідності. Проблема бідності є більш розробленою, ніж проблема багатства. Проводиться безліч досліджень, соціальних акцій, політичних заходів та компаній, які підтверджують наявність вивчення такого соціального феномену, як бідність. Взагалі, на бідності увага акцентується значно більше та частіше, ніж на багатстві [1,6].

Як і очікувалось, в праці Е.Тоффлера «Револьюційне багатство» значної ваги набуває категорія Б (нематеріальні цінності) [5]. Він відмічає такі складові нематеріального багатства, як влада, інформація тощо. Тобто можна стверджувати, що поняття багатство з часом розширюється. Усе, що має ринкову цінність і може бути виміняне на гроші або блага, може розглядатися як багатство [2,3]. Воно містить у собі фізичні блага, фінансові активи, навички, уміння, тобто все, що може приносити дохід. Всі ці елементи розглядаються як багатство тоді, коли вони можуть продаватися й купуватися на товарних або грошових ринках

Підкатегорія Б5 (знання, освіта, професіоналізм) з'явилась зі значущою частотою в обох масивах текстів. Обидва автори стверджують: чим кращими знаннями володіє людина, тим кращим професіоналом вона є і тим більший шанс збагатитися для неї існує. Багатство завжди тією чи іншою мірою залежало від знань. У постіндустріальному суспільстві знання замінило собою традиційну економічну систему: земля, праця та капітал. Інформація, знання стали найбільш важливою основою сучасних продуктивних систем [2,5]. Заміщення землі знанням втілювалося в хмарочосах, а також виявилось у вивільненні певної частки землі. До того ж знання надає змогу користуватись новими землями, створюючи засоби осушення морів або збагачення водою пустель. Заміщення праці знанням здійснюється, коли підвищується продуктивність праці шляхом механізації, автоматизації і досконалішою організацією виробництва. Заміщення капіталу відбувається тоді, коли зменшується собівартість виробництва.

Засновником теорії інформаційного багатства є англійський вчений Томас Стоун'єр. В своїй праці «Інформаційне багатство» він висунув ідею, згідно якої інформацію, як і інші блага, можна накопичувати та зберігати для майбутнього вжитку. Стоун'єр вважав, що в постіндустріальному суспільстві інформаційні ресурси перетворюються на найголовніше джерело багатства.

Е. Тоффлер в своїй праці також особливу увагу приділяє інформації [5]. По-перше, глобальна комп'ютеризація сьогоденного світу робить можливим не тільки передавати інформацію з великою швидкістю, але й робити інші дії завдяки появі мережі Інтернет, які раніше не були можливими. Наприклад, здобувати освіту на відстані від навчального закладу, надавати послуги, користу-

ватись літературою тощо. По-друге, комп'ютеризація робить можливим існування такого феномену як нематеріальні гроші: людина може купувати, робити фінансові операції, не тримаючи в руках свої активи, тим самим створюючи віртуальний обіг грошей. Таким чином, Е. Тоффлер вважає інформацію джерелом або одним із аспектів багатства, про що йдеться не тільки в його книзі «Революційне багатство», а й в інших працях. Для прикладу можна навести ще одну книгу Е.Тоффлера «Метаморфози влади».

Ще однією підкатегорією, яка має значну частоту і у А.Сміта і у Е.Тоффлера, є Б6 – сім'я. Цей результат не є несподіванкою, адже у А. Сміта сімейна праця, діло є позитивним та продуктивним явищем, а Е.Тоффлер, у свою чергу, говорить про духовне багатство та моральні цінності, в яких сім'я займає не останнє місце.

Привертає увагу той факт, що категорії В та Г («результат і перспектива» та «внутрішні почуття» відповідно) мають найбільшу частоту не в Е.Тоффлера, соціолога, а в А.Сміта, економіста. Проте, це цілком зрозуміло, адже А. Сміт вважав багатство людини рушійною силою виробництва, що приводить до збагачення всього суспільства тощо. Взагалі, на заможну людину Старого світу його становище накладало певні обов'язки стосовно його оточення, як близького (сім'я, родичі), так і дальнього (підлегли, робітники). Згідно християнської моралі він відчував себе відповідальним за своєю справою і тих людей, які йому у цьому допомагали. Існував моральний обов'язок імущого поспішати на допомогу незаможному, якій підтримувався як християнськими заповідями, так і очікуваннями з боку соціуму. Елвін Тоффлер в своїй книзі розглядає переважно особистісне багатство і вважає його кінцевим продуктом життєдіяльності, не згадуючи ні про відповідальність багатих, ні про їх благодійну діяльність. Благодійність, відповідальність та рефлексія є скоріше за все внутрішнім вибором людей, а не загальноприйнятими супутніми явищами багатства. Спираючись на аналіз джерел літератури, а саме – досліджень становлення населення до багатства, такі результати можна пояснити певними сформованими стереотипами в суспільстві [2,4,6].

В обох авторів у конструкт «багатство» не входять наступні підкатегорії: цінні папери, успіх та реалізація планів, благодійність, відповідальність, погляд на себе і на світ та популярність. Якщо говорити про економічну сторону, то відсутність в понятійній структурі підкатегорії А3 (цінні папери, акції) можна пояснити тим, що як в XVII, так і в XXI століттях цінні папери та акції не виступають в якості основного засобу збагачення або атрибутів багатства. Існує певна кількість бірж, але вони є, швидше, супутнім інструментом, ніж основним.

В обох масивах тексту простежується відсутність підкатегорії В6 (відомість, популярність), але причини цього факту різні. Якщо для людини часів А.Сміта популярність не є обов'язковою характерною рисою виробника або працівника, то Е.Тоффлер вважає, що багатство та популярність – це сукупні явища і наявність одного зумовлює наявність іншого.

Говорячи про відмінні риси в результатах контент-аналізу обох текстів, слід відмітити, що в А.Сміта були відмічені підкатегорії В7 (влада) та Г3 (шас-

тя). Припустимо, що появу підкатегорії В7 (влада) можна пояснити економічною ієрархією в тогочасному суспільстві. Також можна припустити, що наявність підкатегорії Г3 (щастя) пояснюється отриманням фінансів під час виробництва або праці. Однак, частота прояву цих під категорій не значна, що не дає змоги зробити конкретні висновки.

В тексті Е. Тоффлера були відмічені підкатегорії А4 (заощадження, спадок), А5 (бізнес), Б2 (релігія, віра), Б4 (інформація) та Г2 (свобода). Наявність категорій А4 (заощадження, спадок) та А5 (бізнес) в текстовому масиві Е.Тоффлера та їх відсутність в текстовому масиві А.Сміта пояснюється тим, що за часів написання праці «Природа та причини багатства народів» такі поняття, як «заощадження» та «бізнес» або не мали широкого вжитку, або не існували взагалі. Появ підкатегорії Г2 (успіх) можна пов'язати з існуючими стереотипами в сучасному суспільстві. Віра сьогодишньої людини в успіх, щасливий випадок також знайшла свій відбиток в дослідженнях науковців щодо становлення певних груп населення до багатства [1,2,4,6]. Про такі висновки свідчить поява та велика популярність на сучасному ринку літератури книг, в яких даються поради щодо особистого морального або духовного збагачення. Розповсюдження такого типу літератури позитивно або негативно, але без сумніву впливає на суспільство.

В текстовому масиві праці Е.Тоффлера також з'являється підкатегорія Б2 (релігія, віра) [5]. Це можна пояснити принаймні двома причинами, з одного боку деяка частина людей сприймає релігійний аспект як додатковий засіб збагачення, а з іншого боку, можна говорити, про наявність духовного багатства, про зростання духовного світу людства. Проте, ці ствердження досить проблематичні і потребують додаткових досліджень, щоб зробити більш конкретні висновки стосовно підкатегорій релігії та віри.

Під час контент-аналізу обох книг, як «Природа та причини багатства народів», так і «Революційне багатство», спостерігалась поява таких категоріальних одиниць, які не були від початку покладені в основу аналізу, однак їх частота появи змусила звернути на них увагу (див. табл. 2)

Таблиця 2

Порівняння частоти одиниць аналізу, які не належали до заявлених підкатегорій при порівнянні праць А.Сміта та Е.Тоффлера

Одиниці аналізу	Текстовий масив за А.Смітом		Текстовий масив за Е.Тоффлером	
	процент серед незаявлених підкатегорій	загальний процент	процент серед незаявлених підкатегорій	загальний процент
Прогрес	1,3	0,8	1,4	0,6
Ринок	4	2,4	4,7	2,2
Торгівля	4,6	2,8	1,4	0,6
Праця	90,1	55,2	83,1	38,4
Політика	-	-	5,4	2,5
Стиль життя	-	-	4,1	1,9

Аналізуючи таблицю 2 можна сказати, що в результаті контент-аналізу простежується поява зі значною частотою нової категорії – праці. Перш за все треба, відмітити, що праця свідомо не була включена до категорії «багатство», оскільки за своїм змістом є багатоаспектним поняттям, рівним по вагомості поняттю «багатства».

Крім того, стосовно праці потрібно відмітити наступні зауваження. Дослідження теоретичної розробленості теми дало змогу зробити висновки, що починаючи з середніх віків праця почала цінуватись – саме це можна побачити у тексті А.Сміта. Однак, й сьогодні трудова діяльність займає значне місце у житті сучасної людини, через працю реалізуються базові установки і мотиви її життєдіяльності. В цілому, вагомість праці відбивається на притаманному дуалізмі: з одного боку, працю можна розглядати як прокляття, що тяжіє над людством, з іншого – це людська доблесть і гідність. Частота появи категорії праці в тексті Е.Тоффлера є значною і майже перевищує максимальні показники з запланованих підкатегорій. Тобто, досягнути багатства без сумлінної праці неможливо і в наші часи, незважаючи на байки про щасливі випадки та існуючі стереотипи влади.

Взагалі, в усіх творах Е.Тоффлера простежується лінія влади. Він, навіть, говорить, що влада – це одне з джерел багатства. Однак, влада, як підкатегорія, в книзі «Революційне багатство» з'являється з помірною частотою. В той же час виникає нова підкатегорія, яка відсутня в творі А.Сміта – політика. Е.Тоффлер ототожнює сутність понять «влада» та «політика». Не підлягає сумніву, що для наших сучасників політика обов'язково пов'язана з владою, і, в свою чергу, асоціюється з грошима, і, як наслідок, з багатством.

І в А.Сміта і в Е.Тоффлера виникає нова одиниця аналізу – прогрес, тобто існує певний зв'язок між прогресом і багатством. Зв'язок цей складний і багатоаспектний і потребує додаткових роздумів і досліджень, проте, у рамках статті потрібно запозначити кілька відповідних міркувань. По-перше, багатство потребує постійного застосування новітніх технологій і наукових досліджень, що, безумовно, пов'язано із загальним прогресом людства. По друге, багаті люди втілюють в життя основні ідеї домінуючої на сьогодні гуманістичної парадигми. Адже, багата людина сприймає своє життя (життя людини в цілому) як великий дар і мріє розпорядитися цим даром у своїх особистих цілях. Для багаті людини одна з головних цілей - реалізуватися в тому напрямку, до якого він найбільш тяжіє. Будь-то бізнес, творчість, інвестиції, управління. Багата людина ніколи не робитиме того, що не веде до заповітної мети, вона не стане працювати у збиток, не стане робити нудну роботу, не стане реалізовувати свідомо програшний, безперспективний проект. Вона вибере ту діяльність, яка, приведе її до цілі за короткотривалий термін часу. Всі перелічені вище ознаки характеризують самоактуалізовану особистість, за одним винятком - цілі життя такої людини не «бытийные» (за А.Маслоу), а суцільно індивідуальні, утилітарні і прагматичні. Багатство – це не лише гроші. Швидше, багатство - це стан душі плюс гроші, як сам чинник багатства. Багаті люди відрізняються від бідних передусім поглядом на самих себе і світ, який їх оточує.